

BODY OF CARE***BODY OF CARE***

body of care

Body of CARE

Body of CARE

body of care

Body of Care

Body of Care**BODY OF CARE*****BODY OF CARE***

body of care

Body of CARE

Body of CARE

body of care

Body of Care

Body of Care**BODY OF C A R E****c ollective**

body of

a narchistic

body of care

r elational

Body of Care

e ducation

- Dankwoord -

Aan mijn allerliefste vrienden, familie, klasgenoten, docenten, collega's, krakers, tuinierders, anarchisten, collectievelingen, free party-ers en mijn queer baddies.

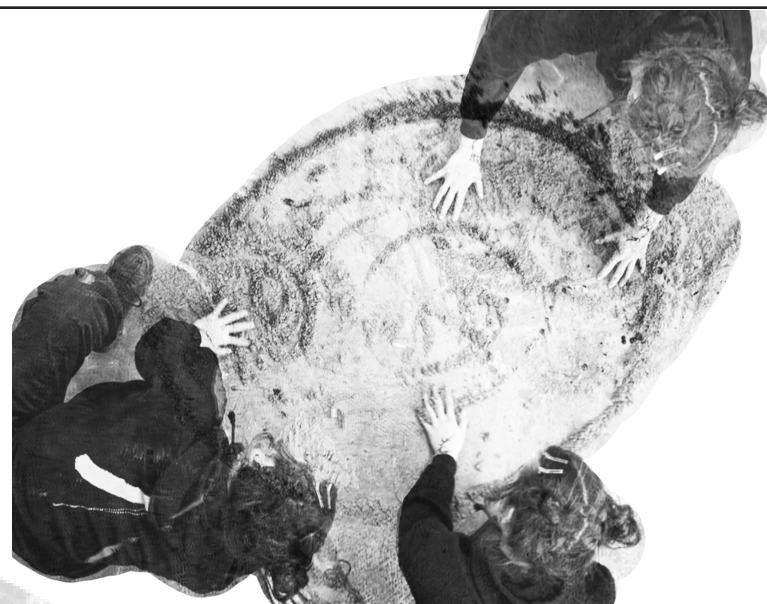
Aan plekken als Pigeonfest en DiHaN, maar ook aan de onbekenden die ik heb gesproken op straat, en de wateren, planten en beestjes die me altijd met open armen ontvingen wanneer ik mijn hoofd moest legen. Aan de mensen die zich inzetten om verandering teweeg te brengen, die hun kop ophouden en die iets doen.

Vanuit de bodem van mijn hart wil ik jullie bedanken voor de eindeloze inspiratie en steun, voor de waardevolle samenwerkingen en voor het delen van jullie inzichten en talenten.

Voor het luisteren naar de talloze hersenspinsels, voor het bevragen en geven van feedback en soms een knuffel, wanneer ik door de bomen het bos niet meer zag. Voor de kunstcoma's, het schaterlachen, de gedeelde kwetsbaarheid en de gekke dansjes, voor de heerlijke maaltijden en het groots dromen.

Voor de onvoorwaardelijke liefde en voor het omarmen van onszelf en elkaar.

Wat een rijkdom als je samen buiten de lijntjes durft te kleuren.

Jackie Galama

studentnummer: 439349

Docent Beeldende Kunst en Vormgeving

Begeleiding:

Luuk Schröder

Vannesa Bakhuizen-van 't Hoogt

Imka Buurke

Academie Minerva 2025

Strekking

Een krant is een periodieke publicatie die actuele informatie, nieuws en andere content bevat, bedoeld voor een breed publiek. De krant als een *body of care* gaat over mijn geïntegreerde afstudeeronderzoek voor de opleiding Docent Beeldende Kunst en Vormgeving wat het belang van zorg, non-hiërarchisch organiseren en belichaamd leren binnen kunst-educatieve contexten verkent.

Voor dit onderzoek heb ik, Jackie Galama (2001), me in verschillende gemeenschappen en plekken bevonden, ben ik waardevolle samenwerkingen aangegaan, heb ik een collectief leven in geblazen om samen een performance werk te maken voor de afstudeershow en ben ik de literatuur ingedoken.

Deze krant is geenszins objectief, het is politiek en een document dat bevraagt, duwt of danst. Ik schrijf dit stuk aan de hand van eigen ervaringen en talloze bronnen.

Het is niet de 'absolute waarheid', als zoiets bestaat. Ik zou graag willen dat het stuk voor een breed publiek toegankelijk is, maar ik ben me ervan bewust dat het soms ingewikkelde concepten of theorieën aanhaalt en dat de kunstwereld nog steeds vrij elitair is. Ik heb geprobeerd mijn fascinaties, ideeën en bestaande theorieën duidelijk te omschrijven en sta altijd open voor gesprekken en vragen.

De *body of care* als krant is makkelijk mee te nemen, te verspreiden, om te delen met je buurmensen en verzamelt al gauw sporen als koffievlekken, scheuren en kreukels. De *body of care* is niet perfect. Het is een experiment, onaf, constant aan het leren en aan het veranderen. Laten we in deze zoektocht elkaar een voedende bodem bieden om te kunnen groeien.

I want an art space
that goes on
a global strike for Palestine,
That is broke,
doesn't require funds, whose
team is working together
collectively, self managing,
An art space that does not
performatively listen
in order to take the anger off,
An art space that actually
cares about the artists,

1) Screenshots van een Instagrampost van De Appel.

Als onderdeel van het symposium en slotevenement de solotentoonstelling *The Place Where I was Condemned to Live* in tentoonstellingsruimte De Appel in Amsterdam van Basma al-Sharif, Palestijnse kunstenaar die werkt met film en installaties, werden bezoekers uitgenodigd om te reflecteren de vraag wat voor (culturele/kunst) ruimtes/instellingen we nu nodig hebben. Basma stelde voor om Zoe Leonards gedicht *I want a dyke for president* te gebruiken als format. Bovenstaande afbeeldingen (1) zijn deel van de uitkomst, collectief geschreven door het publiek. Het is een verademing om te zien dat sommige

I want an art space
that disguises itself as
something else,
I want an art space
without hierarchy,
An art space that is
autonomous,
that challenges capitalism
from its structure,

kunstinstellingen niet de schijn van neutraliteit ophouden in kwesties zoals de genocide in Palestina. In plaats daarvan kiezen ze ervoor zich uit te spreken en positie te nemen. Kunst zou bij uitstek een ruimte moeten zijn voor kritische reflectie, ethische bevraging en het bevragen van machtsstructuren, niet een plek waar morele urgenties geneutraliseerd worden onder het mom van objectiviteit.

Index

Dankwoord 2
Strekking 2

Samengevat 3

Collective

The Care Collective 4
Sick Woman Theory 4

Anarchistic

Wat niet mag kan nog steeds 5
Betonbos 5
Unlearning 5
No school manifesto 5
Jeanne van Heeswijk 6
Collectief Vraagteken 6
Anarchisme 6
Mutual aid 6/7
Consensus decision making 7
a.pass 7
Dutch Art Institute 8
The not-yet 8

Relational

Performance kunst 9
Performance Autoetnography 9
Embodied creativity 9
Improvisatielessen op het Prins Claus Conservatorium 10
Reflectie Jan-Ruerd Oosterhaven 10
Performances
Space and relations, N.01 11
Susanne Luurs 11
Natalija Gucheva 11

Education

Artistic research 12
Performance collectief 13
Methode 14
Organisatieproces binnen het collectief 15
Reflectie op het proces 16
Analyse en reflectie 16
Afweging documentatie 16
De graduation show 18

Nazorg

Conclusie 18

Bronvermelding 19

Afbeeldingverantwoording 20

Agenda/tips

2Dance 20
DiHaN 20
Pigeonfest 20

-Samengevat-

In het hoofdstuk **Collective** vind je meer informatie over wat zorg dragen en collectiviteit voor mij betekent in kunsteducatieve contexten en daarbuiten. Ik beschrijf dit aan de hand van een persoonlijk verhaal, het boek *The Care Manifesto*, *The Sick Woman Theory*, een interview met Jeanne van Heeswijk, het *Kookboek voor Collectiviteit* van Inès Buter, en *mutual aid*. Naast het definiëren van de termen, hoop ik je te laten zien waarom zorgdragen voor elkaar in deze tijd van dringende crises nodig is en hoe het neoliberale beleid de collectieve zorg marginaliseert. Tegelijkertijd wil ik je laten zien dat daar waar de systemen falen, er gelukkig alternatieve initiatieven ontstaan. Ook in de kunstwereld groeit aandacht voor collectiviteit als tegenbeweging tegen de heersende prestatiedruk en competitiegerichte cultuur. In het licht van de hedendaagse crises biedt kunst niet alleen ruimte voor het verbeelden van alternatieven, maar ook voor het onderzoeken en samen beleven van deze alternatieven.

In het hoofdstuk **Anarchistic** neem ik je mee in mijn ontdekking van autonome plekken, vrijplaatsen en broedplekken, die mij bewust hebben gemaakt van de kracht van samen organiseren. Ik schrijf over uitgangspunten van het anarchisme en het belang van non-hiërarchisch organiseren, maar ook over de paradox en complexiteit hiervan binnen hiërarchische en bureaucratische onderwijssystemen. Ik probeer inzichtelijk te maken wat kunsteducatie kan leren van onder andere de theorie over *unlearning*, de *No School Manifesto*, principes uit *mutual aid* groepen en *consensus decision making*. Bij *consensus decision making* gaat het om vertrouwen, wederzijds respect, wederkerigheid en gedeelde verantwoordelijkheid. In een tijd van sociale fragmentatie en prestatiedruk kan het herwaarderen van deze principes binnen kunsteducatie een belangrijke vorm van verzet en heling zijn.

In het hoofdstuk **Relational** vind je meer informatie over het belang van belichaamd leren. In een wereld die vraagt om betrokken, kritische en handelende individuen, biedt belichaamd leren een alternatief voor de traditionele, op cognitieve kennis gebaseerde onderwijsvormen. Door het lichaam actief in het leerproces te betrekken, ontstaat kennis die niet enkel cognitief is,

maar ook zintuiglijk, emotioneel en relationeel. Dit opent de deur naar reflectie, dialoog en transformatie, zowel op individueel als op collectief niveau. Performancekunst toont aan hoe het lichaam niet alleen als medium van expressie dient, maar ook als actieve drager van kennis, ervaring en bewustzijn. Erika Fischer-Lichte beschrijft de transformatieve kracht van performancekunst en de potentie ervan om verandering teweeg te brengen. Kunsteducatie die zich richt op belichaamde praktijken, zoals performance en improvisatie, kan bijdragen aan het ontwikkelen van bewuste individuen.

In het hoofdstuk **Education** schrijf ik over mijn artistieke onderzoek, dat helend, inspirerend, open, rommelig maar bovenal waardevol was. Ik heb mijn onderzoeksvraag op een belichaamde, collectieve en experimentele manier onderzocht. Naast het duiken in literatuur, ontstond mijn onderzoek vooral door te doen, te maken en te ervaren. Dit gebeurde door middel van performances, installaties, het vormen van een collectief en het organiseren van bijeenkomsten waarin ruimte was voor onder andere spel, kwetsbaarheid, vertraging, luisteren, delen en het uitvoeren van performatieve acties.

Door te reflecteren en te maken vanuit mijn praktijk als kunstenaar, educator en mens, werd duidelijk hoe essentieel het is dat zorg, ruimte voor het onbekende en gelijkwaardige samenwerking centraal staan in het leer- en maakproces. Belichaamd leren bracht ons in contact met onszelf en met elkaar, terwijl de poging om non-hiërarchisch te organiseren eigenaarschap, betrokkenheid en een gedeeld leer- en maakproces stimuleerde. Zo heb ik ondervonden dat kunst(educatie) een middel kan zijn voor ontmoeting, heling en verbinding en een ruimte biedt waar transformatie kan ontstaan.

Om uit te leggen wat zorg dragen voor elkaar en collectiviteit voor mij betekenen, neem ik je mee in een persoonlijk verhaal.

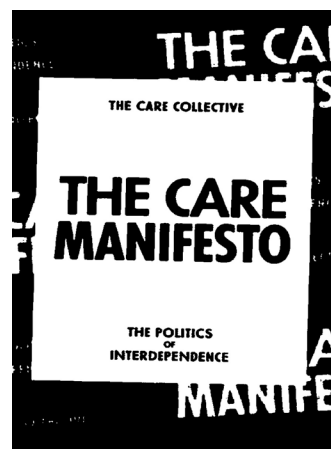
In 2020 verhuisde ik van Leeuwarden naar Groningen, midden in de coronacrisis om sociologie te studeren aan de Rijksuniversiteit. Ik heb dit een jaartje gedaan, geïsoleerd in mijn studentenkamer. Ik had de hoop dat ik allemaal studiegenoten zou ontmoeten die politiek actief waren. Dit viel helaas enorm tegen en mijn mentale gezondheid ging achteruit, aangezien ik me alleen voelde in de zorgen die ik had over de wereld.

Door de mentale uitdagingen ben ik me steeds verder gaan isoleren en voelde ik me eenzaam. Dit veranderde toen ik naar de academie ging. Daar leerde ik een warme community kennen, en heeft onder andere Inès Buter me enorm geïnspireerd met haar onderzoek naar het belang van collectiviteit. In het tweede jaar van de academie zijn wij samen een collectief begonnen genaamd Collectief Vraagteken, waar ik heb ervaren hoe het is om mentale gezondheid bespreekbaar te maken en als onlosmakelijk onderdeel te benaderen binnen educatieve contexten. Het leren over mentale gezondheid,

leren omgaan met emoties en het communiceren is iets wat voor mij ontbrak in het reguliere onderwijs.

In het derde jaar van de academie ben ik in therapie gegaan. De groepsessies hebben me toen vooral veel gebracht; ze herinnerden me eraan hoe essentieel het is om collectiviteit te ervaren, ook in processen van heling. Tegelijkertijd realiseerde ik me dat niet iedereen toegang heeft tot de zorg die zij nodig hebben, en het privilege dat ik daar wel toegang tot had. Het roept vragen op over toegankelijkheid en gelijkwaardigheid binnen de hulpverlening.

Naast de community op Minerva en de groepsessies in mijn behandelingen, heb ik het geluk gehad dat ik autonome, zelf-organiserende plekken heb ontdekt in de stad Groningen, waar mensen voor elkaar zorgen en waar een sterk community gevoel is. Wanneer de systemen falen om bepaalde zorg te verlenen, zijn er mensen die dat dus op andere manieren zelf doen. Dit is een inzicht dat ik het liefst met zoveel mogelijk mensen wil delen.

3) The Care Collective, *The Care Manifesto*.

The Care Collective

The Care Collective is een collectief bestaand uit Andreas Chatzidakis, Jamie Hakim, Jo Littler, Catherine Rottenberg en Lynne Segal. Ze zijn een groep academici gevestigd in London en zijn in 2017 samengekomen om de verschillende zorgcrises aan het licht te brengen.

In hun boek *The Care Manifesto* maken zij zich hard voor een wereld waarin zorg centraal staat. De afgelopen decennia is de collectieve zorg verdrongen door een geïndividualiseerde nadruk op veerkracht en zelfverbetering, aangewakkerd door de zelfzorgindustrie. Zorg wordt hierdoor als een persoonlijke

verantwoordelijkheid gezien, wat vooral kwetsbare groepen raakt.

Op wereldschaal wordt de afwezigheid van zorg zichtbaar talloze crises, zoals bijvoorbeeld bedreiging van transgender levens, femicide, toenemend politiegeweld, vooral naar mensen van kleur, dakloosheid, klimaatverandering en dan hebben we het nog niet eens over de genocide in Palestina of het geweld in Sudan. De prioriteit van economische groei en de opkomst van rechtse regeringen versterken de tendens van onderdrukking.

Zoals Chatzidakis et al. (2020) in *The Care Manifesto* betogen, heeft het dominante neoliberale denken geleid tot een uitholling van zorg op elk niveau van de samenleving. Hun analyse helpt begrijpen hoe economische prioriteiten en marktdenken onze sociale structuren ondermijnen. Die logica sijpelt ook door naar gemeenschapsniveau, waar bijvoorbeeld publieke ruimtes worden geprivatiseerd en sociale samenhang onder druk komt te staan. Dit leidt tot isolatie en creëert een vruchtbare bodem voor zorgeloze gemeenschappen, zoals incel- en witte nationalistische groepen.

4) Portret van Johanna Hedva. Foto door Pamela Payne. Gestyled door Rhi Jade.

Sick Woman Theory

In Sick Woman Theory stelt de Amerikaanse kunstenaar, schrijver en muzikant Johanna Hedva dat lichaam en geest gevoelig en reactief zijn voor systemen van onderdrukking, met name het huidige regime van neoliberalisme, witte suprematie, imperialistisch kapitalisme en het cis-heteropatriarchaat.

Volgens Hedva dragen onze lichamen en geesten de historische trauma's van deze systemen met zich mee. Hen stelt dat zowel 'sickness' als 'wellness' sociale constructen zijn binnen een kapitalistisch kader. Wanneer welzijn als de standaardtoestand wordt gezien, geldt ziekte als een tijdelijke afwijking, met als gevolg dat zorg wordt opgevat als

iets tijdelijks en uitzonderlijks (Hedva, 2020). In hun conclusie schrijft Johanna Hedva:

“I used to think that the most anti-capitalist gestures left had to do with love, particularly love poetry: to write a love poem and give it to the one you desired, seemed to me a radical resistance. But now I see I was wrong. The most anti-capitalist protest is to care for another and to care for yourself. To take on the historically feminized and therefore invisible practice of nursing, nurturing, caring. To take seriously each other's vulnerability and fragility and precarity, and to support it, honor it, empower it. To protect each other, to enact and practice community. A radical kinship, an interdependent sociality, a politics of care.”

Because, once we are all ill and confined to the bed, sharing our stories of therapies and comforts, forming support groups, bearing witness to each other's tales of trauma, prioritizing the care and love of our sick, pained, expensive, sensitive, fantastic bodies, and there is no one left to go to work, perhaps then, finally, capitalism will screech to its much-needed, long-overdue, and motherfucking glorious halt” (Hedva, 2020, p. 8)

The Care Collective beschouwt zorg als een collectieve infrastructuur die welzijn en gelijkheid mogelijk maakt. Johanna Hedva daarentegen benadert zorg als een radicale daad van solidariteit met kwetsbaarheid, en als verzet tegen systemen die deze kwetsbaarheid structureel onderdrukken. In het kader van dit onderzoek definieer ik zorgdragen als een combinatie van beide

perspectieven. Zorg is het ondersteunen van je community, een kort gesprek met een onbekende, het zorgen voor de natuur en andere niet-menselijke wezens, maar ook het samen protesteren, organiseren en je samen uitspreken over onrecht.

Zorg dragen voor elkaar gaat hand in hand met het erkennen van onze onderlinge afhankelijkheid (interdependency) en verbondenheid (interconnectedness). *Interdependency* verwijst naar een wederzijdse afhankelijkheid tussen mensen, systemen of entiteiten. *Interconnectedness* benadrukt dat alles, direct of indirect, met elkaar in verbinding staat. Een ecosysteem is hiervan een treffend voorbeeld: planten, dieren, water en lucht beïnvloeden elkaar continu op subtiele manieren.

Binnen kunsteducatie kan deze zorgzame houding verweven worden in allerlei aspecten van het leerproces. Het vormt de basis voor hoe we met elkaar omgaan, naar elkaar luisteren en elkaar werkelijk willen zien.

5) Still uit de mini-docu 'Betonbos: wonen in de tussentijd' door Ewout Zwaagman.

Wat niet mag kan nog steeds

Het ontdekken van autonome plekken, vrijplaatsen, broedplekken en kraakpanden heeft mij bewust gemaakt van de kracht van samen organiseren.

Ik voelde me binnen deze groepen gedragen en ontdekte dat er op andere, zorgzame manieren werd nagedacht over het invullen van organisatiestructuren. Dat heeft mijn kijk op hiërarchie, machtsstructuren en vervolgens ook op schoolsystemen verandert. Ik neem jullie enigszins chronologisch mee op een reisje door mijn tijd op de academie en de plekken die me hebben geïnspireerd. Dit vul ik aan met theorieën over *unlearning*, *consensus decision making*, ideeën uit het *No School Manifesto* en de visie van Jeanne van Heeswijk, the Dutch Art Institute en van mijn lieve vriendin Inès Buter over collectiviteit.

Betonbos

Als introductie van de opleiding Docent Beeldende kunst en Vormgeving zijn we als klas naar het Betonbos geweest. Dit is een autonome gemeenschap die op gekraakt terrein woont. Het terrein was een industrieterrein wat over de jaren heen is overgenomen door een wild bos, woonwagens, tuintjes en kunstwerken. De gemeenschap leeft bewust in een zo groot mogelijke vrijheid en eenvoud en de waarde van de natuur en rust wordt verheven boven die van een groot huis of veel spullen. Ze geloven in zichzelf, en niet in de maatschappij met zijn opgelegde structuren (Betonbos - Over Ons Dorp, z.d.). Helaas is het Betonbos dit jaar ontruimd, waardoor veel mensen een nieuwe plek moesten vinden om te wonen en Groningen weer een belangrijke vrijplaats minder is.

Betonbos was voor mij de eerste keer dat ik met kraken in aanraking kwam. Het leven in ritme met de natuur op autonome wijze met elkaar inspireerde me enorm. Door gesprekken daar en in de tijd erna realiseerde ik me dat leren iets is wat de hele dag door doen en wat juist ook gebeurt in het leven buiten school.

Mijn kaders rondom educatie waren destijds vooral gedefinieerd door mijn tijd op het atheneum en een jaar op de universiteit. Terugkijkend was dit vooral veel regeltjes volgen, in inspiratieloze collegezalen zitten en was het enorm resultaatgericht. In het begin van de kunstacademie ging een wereld voor me open en gingen ook bepaalde waarheden over educatie en het leven in het algemeen wankelen. Daarnaast begonnen we op de opleiding met onze visie over educatie te vormen. Ik begon me af te vragen waarom ik vond wat ik vond en leerde bepaalde overtuigingen, zoals dat cijfers superbelangrijk waren, af.

6) Kraakactie Wilde Heisteeg 7, Amsterdam.

Unlearning

Het afleren van overtuigingen komt terug in de methode van *unlearning*. In de publicatie *Unlearning Exercises: Art Organisations as Sites for Unlearning* (2023) van het Casco Art Institute wordt een reeks collectieve "unlearning-oefeningen" gedeeld. Waar traditioneel leren vaak is gericht op vooruitgang, institutionele doelen en het stampen van kennis, is *unlearning* gericht op belichaamde kennis en het doorbreken van ingesleten denken en handelspatronen. De oefeningen nodigen dan ook uit tot actieve, kritische reflectie op normatieve structuren en vanzelfsprekende waarden, met als doel deze te bevragen en af te leren (Casco Art Institute, 2023). In 2022 is er aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten een Artist in Residence programma opgericht waar *unlearning* centraal staat. Ze stellen gezamenlijk de vraag: "Wat moeten we afleren om kunst te creëren die de wereld nu nodig heeft?". *Unlearning* wordt ingezet om onze bestaande denk- en handelwijzen ter discussie te stellen om zo antwoorden te vinden op complexe vraagstukken zoals klimaatverandering en sociale rechtvaardigheid. Daarnaast biedt *unlearning* inzicht in onderwijs- en kennisystemen, waardoor we deze beter kunnen begrijpen en, waar nodig, veranderen (School of Unlearning, 2022).

No School Manifesto

Dit *unlearning* is essentieel, en deze mening deel ik met de schrijvers van het boek *No School Manifesto*. Volgens hen is er in het westen een onderwijsmodel ontstaan waarin individueel leren en presteren als fundamentele principes worden gezien. De *No School* beweging verzet zich tegen dit model en pleit in het boek voor een alternatieve manier van leren, die afwijkt van het reguliere onderwijsaanbod. Belangrijke waarden binnen het huidige onderwijssysteem worden vaak overschaduwd door regels en bureaucratie. Het boek roept op om uit deze hiërarchie los te breken (Ouwens et al., 2020).

In het manifest wordt ook ingegaan op de invloed van neoliberale logica op onze samenleving. Deze logica beïnvloedt ons gedrag, onze manier van denken, onze relaties, en het tempo van ons dagelijkse leven en werk, en heeft dus ook invloed op het onderwijssysteem. Het draait om meetbaarheid, efficiëntie en productiviteit, waardoor er weinig ruimte overblijft voor reflectie, identiteit of verbinding, wat kan leiden tot vervreemding en eenzaamheid. In de kunstwereld creëert dit bovendien een ongezond, competitief klimaat. Volgens *The No School Manifesto* is kunst, onderwijs en creatie altijd politiek:

"Art is political, education is political, creation is political. We wish to reclaim creativity as a process of learning and failing, reflecting and trying. We wish to reclaim education as a process of co-creation. We reclaim the need for creative school." (Camuti, 2020, p.112)

De 'creative school' is geen vaststaand programma, maar een methode van onderzoek en kennisontwikkeling, waarbij de leerling centraal staat en de docent een begeleidende rol vervult.

Jeanne van Heeswijk

In een stuk voor kunstmagazine **Mister Motley** worden **studenten, docenten, wetenschappers, denkers en makers geïnterviewd over hoe de Kunstschool van de Toekomst eruit zou kunnen zien**. De interviewers, Els Cornelis (relationeel kunstenaar, docent en onderzoeker aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht) en Catelijne de Mujinck (programmamaker ArtEZ Studium Generale) stellen dat kunsten belangrijker dan ooit zijn in de huidige tijd die ons confronteert met grote sociale, maatschappelijke, politieke en klimatologische veranderingen. Vanuit een artistiek, creatief perspectief kunnen we namelijk naar de wereld om ons heen kijken en leren zien waar de kansen liggen en waar we opnieuw kunnen denken. Echter vragen zij zich af of de kunstonderwijsinstellingen nog wel geschikt zijn voor de nieuw systemen, vragen en verhoudingen die we nodig hebben om op de toekomst voorbereid te zijn.

Een van de gesprekken is met beeldend kunstenaar Jeanne van Heeswijk, die pleit voor een radicale herziening van het kunstonderwijs. Ze stelt dat het neoliberale systeem onze verbeelding en samenwerking ondermijnt, en dat echt leren pas mogelijk is als we ook afleren wat dit systeem ons heeft ingeprent, zoals competitie, individualisme en een beperkt idee van succes. Volgens haar is leren en kunsteducatie een collectief, procesmatig en relationeel gebeuren en vindt dat waarden als arbeid, zorg, luisteren en wederkerigheid centraal moeten komen staan. Dit vraagt om een herinrichting van het curriculum, maar ook van de fysieke ruimte, de organisatie, de beoordelingsvormen en het begrip van autonomie (Van Den Hout, 2023).

Collectief Vraagteken

In het tweede jaar van de opleiding hebben Inès Buter, Noa Bakker en Joy de Vegt en ik het Collectief Vraagteken, een collectief wat collectiviteit onderzoekt, leven ingeblazen. In de anarchistische gemeenschappen had ik het belang van samenwerken al ervaren, maar binnen kunst-educatieve contexten van onze studie nog niet op deze manier. Op een zomeravond in de tuin van de Zolder, een kroeg in Groningen, kwamen we aan de

praat en merkten we dat we allemaal de behoefte hadden aan deze collectiviteit en gesprekken over kunsteducatie, maar ook aan de zorg die we voor elkaar droegen en leren buiten de muren van de academie. Een aantal kernwaarden voor ons waren *togetherness, questioning, reflection en horizontal organising*.

7) Met Collectief Vraagteken op bezoek bij Rosetta Oosterkamp bij biodynamische landbouwschool Warmonderhof.

In haar *Kookboek voor Collectiviteit* schrijft Inès Buter over het collectief:

“De bijeenkomsten boden mij een gevoel van erkenning en begrip. Samen leerden we hoe we een ondersteunende en liefdevolle groep kunnen zijn: iets wat je niet (standaard) leert, maar wel van grote waarde bleek te zijn voor ieder individu in de groep. Wat ik vooral waardeerde aan ons collectief was de zorg en aandacht voor elkaar, en onze eerlijke verkenning van persoonlijke thema's en vragen. Gesteund door het talent van de anderen en onze gedeelde verantwoordelijkheid voor prestaties, voelde het vaak ook minder eng om initiatieven naar buiten toe te nemen, zoals het contact opnemen met andere collectieven of het meedoen aan een expositie.” (Buter, 2024, p.46).

Als collectief bezochten we andere inspirerende plekken zoals het biodynamische landbouwschool Warmonderhof (7), brachten we een zine uit (8), en hebben we meegedaan aan een expositie van 2ndfloor, een platform die exposities organiseert voor studenten of beginnende kunstenaars. Tegenwoordig is het collectief niet meer actief, maar nemen we de collectieve houding mee in andere projecten. Zo zijn we bijvoorbeeld aan een ecologisch project begonnen waarmee we samen zorgdragen voor een tuin op het terrein van Terra bij het Suikerunieterrein.

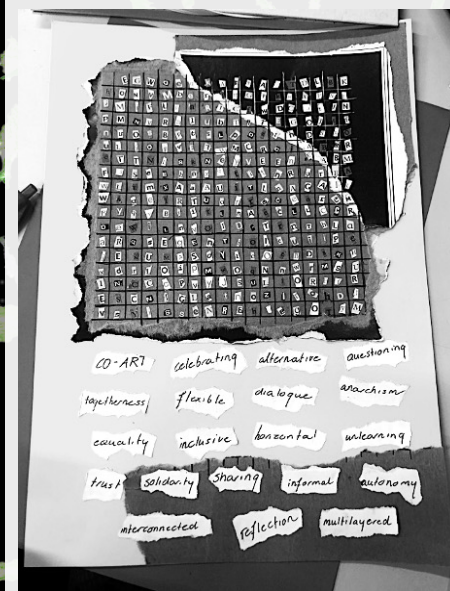
Anarchisme

Vanuit de ervaringen in anarchistische gemeenschappen en het onderzoek naar collectiviteit binnen kunst-educatieve contexten begon ik me te interesseren voor non-hiërarchie en horizontaal organiseren en wat voor waarde dit heeft binnen de kunst-educatieve contexten. Op veel scholen heb ik een top-down organisatie ervaren, waarin een docent de leerlingen vertelt wat die moet doen en waardoor de leerlingen hun eigen leervraag en behoefte minder aan bod komt, en vaak zo intrinsieke motivatie verliezen.

In mijn onderbouwstage en in mijn bovenbouwstage merkte ik op dat ik mij niet comfortabel voel in de rol van de docent die leerlingen vertelt wat ze moeten doen. Onderwijs en samen leren zie ik net als Jeanne van Heeswijk als een collectief gebeuren. Ik was benieuwd wat kunsteducatie zou kunnen leren van organisatieprocessen in de anarchistische gemeenschappen. Om hierover uitspraken te kunnen doen, zal ik eerst een poging doen om uit te leggen wat anarchisme inhoudt.

Anarchisme, wat heerschappijloosheid betekent, zou kunnen worden samengevat als een volledig horizontaal vak van machtsverhoudingen, waar elk individu maximale vrijheid heeft in de context van gelijkheid en solidariteit. Binnen anarchisme is het de wens om macht zo te decentraliseren dat individuen en groepen onmogelijk hiërarchisch autoriteit over anderen kan uitoefenen. Het kan binnen het anarchisme wel zo zijn dat autoriteit wordt geaccepteerd, mits die minimaal, vrijwillig en tijdelijk is. Anarchist Cindy Milstein heeft het over een *power-together*, dit is een gezamenlijke actie tussen gelijken, zonder dwang en is de basis voor horizontale samenwerking en vrijwillige democratie (Useful Notes On Anarchism, z.d.).

De meeste anarchisten zijn het erover eens dat een complete egalitaire machtsverdeling waarschijnlijk onmogelijk is. Toch is het een waardevol ideaal om voortdurend na te streven, waarmee hiërarchie waar dan ook wordt opgelost. Methoden of projecten waar we naar kunnen kijken en van kunnen leren binnen (kunst)educatie zijn *mutual aid* groepen of het principe van *consensus-decision making*.

8) Woordzoeker uit zine van Collectief Vraagteken.

Mutual aid

Mutual Aid, geschreven door rechter, schrijver, transactivist en educator Dean Spade, is een handboek voor hoe men kan organiseren om in de directe behoeften van de gemeenschap te voorzien en te werken aan blijvende verandering. Voorbeelden hiervan zijn: geld inzamelen voor stakende arbeiders, water neerzetten in de woestijn voor migranten, of elkaar opleiden in noodhulp omdat ambulances te laat komen. Binnen mutual aid staan gelijkwaardigheid, directe actie, en collectieve verantwoordelijkheid centraal (Spade, 2020). In Groningen hebben we de fietsenwerkplaats Mutual Aid Workshop en het Free Café aan Travertijnstraat 12, hier kun je gratis eten of je fiets laten repareren.

Mutual aid groepen zijn dus georganiseerde netwerken van mensen die elkaar direct ondersteunen, vaak buiten institutionele structuren om en het doel is om te overleven, ondersteunen en veerkracht op te bouwen waar systemen falen. Kunsteducatie vindt vaak nog binnen instituties plaats, maar kan ook in experimentele leeromgevingen. Het doel is om te leren, reflecteren, maken en te vormen. Mutual aid groepen en kunsteducatie zijn dus best verschillend, en misschien is een verbinding tussen de twee niet zo voor de hand liggend. Echter denk ik dat kunsteducatieve plek-

9) Mutual Aid fietsenwerkplaats, Gronningen.

ken veel kunnen leren van mutual aid groepen op organisatorisch vlak, in het zorg dragen voor elkaar en in het bevragen van bestaande machtsstructuren. Onderwijs zou georganiseerd kunnen worden op basis van vrijwilligheid, wederkerigheid en gedeelde verantwoordelijkheid voor zorg en groei. In een tijd van sociale fragmentatie en prestatiedruk, kan het herwaarderen van deze principes in kunsteducatie een vorm van verzet en heling zijn.

Consensus decision making

Een manier om horizontaal te organiseren en hiërarchie tegen te gaan is *consensus decision making*. *Consensus decision making* gaat uit van het principe dat iedereen inspraak moet hebben in beslissingen die hen raken. Samen wordt er gezocht naar een aanpak waarin ieders zorgen en behoeften worden meegenomen. Het is gebaseerd op vertrouwen in samenwerking en wederzijds respect, in tegenstelling tot het kapitalistische mensbeeld dat we van nature egoïstisch en competitief zijn. *Consensus decision making* stimuleert betrokkenheid bij het welzijn en doel van de hele groep, in plaats van vast te houden aan je eigen voorkeur. Het proces helpt ons beslissingen te nemen met het collectief in gedachten, ook als de uitkomst niet precies is wat we persoonlijk het liefste willen.

Dean Spade schrijft in Mutual Aid:

“Most of us have little experience in groups where everyone gets to make decisions together, because our schools, homes, workplaces, congregations, and other groups are mostly run on hierarchies. Our society runs on coercion. You have to work or go to school and follow rules and laws that you had no say in creating, whether you believe in them or not, or risk exclusion, stigma, starvation, or punishment. We do not get to consent to the conditions we live under. Bosses, corporations, and government officials make decisions that impoverish most people, pollute our planet, concentrate wealth and start wars. We are told we live in a system of majority rule, yet there is rarely anyone to vote for who is not owned by – or part of – the 1 percent, and the decisions those leaders make do not benefit the majority of people. The opposite is making decisions together. Consensus decision making is a radical practice for building a new world not based on domination and coercion.” (Spade, 2020a, p. 75).

Er zit een paradox in het streven naar non-hiërarchie binnen hiërarchische, bureaucratische (kunst)onderwijssystemen. Misschien is het zelfs onmogelijk

om hiërarchieën compleet uit te sluiten, en zou het een blinde vlek kunnen worden wanneer er wordt geclaimd dat iets non-hiërarchisch is. Op organisatorisch en institutioneel niveau houdt het gebruik van de term non-hiërarchie of horizontaal ook in dat er feedback systemen zouden moeten zijn die toetsen of het daadwerkelijk non-hiërarchisch of horizontaal functioneert. Zonder iets dergelijks blijven het lege termen, die zelfs contraproductief kunnen werken: het kan mensen juist de ruimte ontnemen om hiërarchie ter discussie te stellen.

a.pass

In een interview in het boek *In these circumstances: On collaboration, performativity, self-organisation and transdisciplinarity in research-based practices* met a.pass, een internationale artistieke en educatieve onderzoeksomgeving met focus op performativiteit en scenografie, wordt gereageerd op de vraag wat zij zien als hun verantwoordelijkheid als instituut als het gaat om horizontaal organiseren. In hun antwoord komt de complexiteit van organiseren naar voren, maar nemen ze zorgen voor elkaar als uitgangspunt. Het instituut erkent dat er geen perfecte structuren bestaan en verwerpt rigide ideologieën. In plaats daarvan ligt hun verantwoordelijkheid in het ondersteunen van complexiteit, het onderhouden van ruimte voor handelingsvermogen, en het dragen van de gevolgen van de keuzes die daaruit voortkomen:

“We do not have perfect policies. We do not believe in factionalism or rigid ideology. We can die having had the “correct” positions but having accomplished nothing and freed no-one. The desire to be right or perfect is the highest form of cynicism.

The responsibility of a.pass as an institution is to take care of the complexities that emerge, to support complex objects that provoke further questioning, and to take care of that space of agency, i.e. maintenance, facilitation, documentation (as well as taking care that its consequences are ‘carried’.)” (Jacobs & Mestre, 2022b, p.261-266).

Dutch Art Institute

Een voorbeeld voor kunstonderwijs waar waarden als collectief leren, non-hiërarchie, kritisch dialoog en het bevragen van dominante systemen centraal staat is het nomadische, experimentele [Dutch Art Institute](#), afgekort het DAI. Sinds 2017 zijn ze een Roaming Academy, zonder vaste locatie, waardoor flexibiliteit, experiment en gemeenschap boven de traditionele studio-onderwijsmodellen wordt geplaatst. Elke maand komen studenten en docenten een weeklang bijeen op wisselende locaties. Deze weken worden gezien als tijdelijke leercommunes, waar gedacht, gevoeld, gewerkt en samengeleefd wordt. Het Dutch Art Institute ziet convivialiteit, het samenleven, als serieuze pedagogiek.

Het DAI ziet kunst als een infrastructuur en niet als een geïsoleerd eindproduct. Ze werken met een zelf organiserend en voortdurend transformerend curriculum. In dit programma positioneert het DAI zich duidelijk als links, intersectioneel, feministisch, antikapitalistisch en dekoloniaal. Net als in *The No School Manifesto* stellen ze dat er geen neutraliteit bestaat en dat elke positionering politiek is. Ze spreken zich dan ook uit voor bijvoorbeeld een Free Palestine, waar veel andere onderwijsinstellingen zich stil over houden. Hoewel ze graag het systeem willen veranderen of ondermijnen, zijn ze zich bewust van de spanning tussen deze wens en het werken binnen diezelfde systemen (Dutch Art Institute, z.d.).

The not-yet

Met alle problematiek in de wereld kan het verleidelijk zijn om te dromen over een utopie. Hoewel ik denk dat het inspirerend kan zijn om hierover te dromen, vind ik het concept van *the not-yet* van bijzonder hoogleraar 'Literatuur en samenleving' Frans Willem Korsten ook interessant. *The not-yet* is een bewust anti-utopische houding en manier van werken die toekomstige ontwikkelingen voorziet door het potentieel in en van het heden te realiseren. Volgens Korsten ontstaan de mogelijkheden voor betere werelden binnen en niet buiten de huidige machtsverhoudingen (Korsten, 2022). Ik denk hier zelf toch een stukje radicaler over en zou graag een revolutie willen, maar realiseer me ook dat je toch ergens in het systeem moet beginnen, zoals the Dutch Art Institute dus doet.

Het BAK, basis voor actuele kunst in Utrecht, heeft samen met Jeanne van Heeswijk het project *Trainings fort he Not-Yet* opgezet. De tentoonstelling zijn een reeks van trainingen in betrokkenheid, radicale collectiviteit en actieve empowerment. Het project brengt samenwerkende partners uit diverse disciplines en gemeenschappen bijeen om gezamenlijk alternatieve manieren van samenleven te bedenken en te beoefenen (Making Public, 2020).

10) Interventie in publieke ruimte met performance *OffCourse Audience? What Audience?* van Petra van Aken, 2022.

11) Brecht Kuiper, Maria Oosting, Joy de Vegt, Jackie Galama, *One Body*, 2022, performance, 2nd floor expositie.

Performance kunst

In het tweede jaar van Minerva nam ik de *Off-Course Audience? What audience?* van Petra van Aken over performance kunst. Ik had dit medium zelf nog nooit ontdekt of ervaren, maar was er wel enorm door geïntrigeerd. Tegelijkertijd vond ik het spannend, maar dat was juist voor mij des te meer reden om dit te ontdekken. Ik vond het fantastisch. In de *OffCourse* leerde ik mijn lichaam in te zetten om een beeld, moment of ervaring te creëren. Daarnaast is performance kunst een effectief medium om je tot de wereld te verhouden, erop te reflecteren en na te denken over mogelijke alternatieven.

In de jaren 1950 ontstonden live acties in werk van Gutai kunstenaars in Japan en in de *Theater Pieces* van John Cage, Merce Cunningham en Robert Rauschenberg. Dit creëerde ruimte in de jaren 60 en 70 voor kunstenaars als Joseph Beuys, Marina Abramovic en Yoko Ono die door middel van live, lichaamsgerichte praktijken reactie gaven op de markt en traditionele media van sculpturen en schilderijen. Zo heeft performance kunst een sleutelrol gekregen in hoe we kunst begrijpen: niet alleen als object, maar ook als actie, interactie en ervaring (Wood, 2022b).

Performance in hedendaagse kunst is veelzijdig: het kan participatief zijn, een gestileerde beweging op een podium, maar ook popentertainment of politiek activisme. Het benadrukt niet alleen actie, maar ook relaties. Performance is een ruimte waar dingen gebeuren en grenzen worden opgerekt. Het is een manier van werken die de kaders van kunst onder druk zet en relaties tussen mensen en dingen onderzoekt. Taalkundige J.L. Austin introduceerde in 1950 de term *performativiteit* om te verwijzen naar sociaal vastgelegde scripts die de basis vormen van een gedeelde werkelijkheid in bijvoorbeeld wetten. Filosoof Judith Butler gebruikte het concept performativiteit om te reflecteren op handeling die normatieve gedragspatronen in de samenleving vormen. Door bewust te worden van de herhaling van deze

handelingen, kan iemand potentieel gaan openstaan voor verandering. In kunsttermen brengt performance een bepaalde houding over, een mate van zelfbewustzijn in kunst als live activiteit (Wood, 2022a).

Theater- en performancewetenschapper Erika Fischer-Lichte beschrijft de transformatieve kracht van performancekunst en daarmee over haar potentieel tot verandering. Ze gelooft dat performance in staat is om deelnemers, door ze op lichamelijk en zintuigelijk niveau te betrekken, te transformeren tot meer betrokken individuen (Fischer-Lichte, 2008). Het lichaam wordt actief betrokken in het leerproces, via belichaamd leren, en daardoor ontstaat een diepere vorm van kennisverwerving die niet enkel rationeel, maar ook gevoelsmatig en relationeel is. In een tijd van sociale en ecologische uitdagingen kan performance en lichaam gebaseerde kunsteducatie zo bijdragen aan het vormen van bewuste, handelende individuen en een sprankje hoop werpen op de somberheid van deze uitdagingen.

Performance Autoethnography

In *Performance Autoethnography: Critical Pedagogy and Politics of Culture* schrijft Norman K. Denzin over performance auto-etnografie, een onderzoeks- en expressievorm waarbij een kunstenaar of onderzoeker persoonlijke ervaringen inzet en op performatieve wijze presenteert om inzicht te geven in bredere culturele, sociale en politieke thema's. Door persoonlijke verhalen en ervaringen performatief te delen, worden onderliggende systemen van ongelijkheid, racisme, genderdynamiek en sociale uitsluiting zichtbaar. Deze vorm van performance creëert daarmee een ruimte waarin niet alleen kritiek wordt geleverd op bestaande machtsstructuren, maar waarin alternatieve perspectieven en toekomsten kunnen worden verbeeld (Denzin, 2018). Ik zie een sterke link tussen performancekunst en educatie. Performancekunst is gebaseerd op actief handelen en actieve betrokkenheid, van zowel de performer als de kijker. Dit sluit aan bij de visie

van pedagogen als John Dewey, die in gelooft dat leren gebeurt door te doen, door ervaring en door dialoog (Dewey, 1938). Ik zie een overlap met het *engaged pedagogy* van Bell Hooks, een Afro-Amerikaanse feminist, auteur en hoogleraar. In haar boek *Teaching to Transgress* legt ze nadruk op interactief, inclusief en relationeel leren. Ze pleit voor een pedagogiek die lichamelijke, geestelijke en spirituele groei van zowel de student als docent nastreeft (Hooks, 2014). Hierin wordt ook de performativiteit van de leerling-docent rollen in traditioneel onderwijs bevraagd en het zorgen voor elkaar en jezelf centraal gesteld.

Embodied creativity

In het artikel *Embodied Creativity in The Fine and Performing Arts* schrijft Anna Griffith over hoe de overwaardering van de geest boven het lichaam, wat voorkomt uit een koloniale epistemologie, ervoor heeft gezorgd dat onderzoek naar creativiteit zich vooral heeft gericht op denkprocessen en innovatie, ofwel processen die voornamelijk in het brein plaatsvinden. Griffith stelt dat het lichaam en brein niet apart van elkaar werken, maar dat ze *interconnected* zijn. Het lichaam en de zintuigelijke ervaringen spelen een rol bij het maken en creëren van nieuwe ideeën of acties. We hebben het dan over *embodied creativity* (Griffith, 2021). Het idee van *embodied learning/teaching* in de kunsten gaat ervan uit dat het lichaam niet slechts een instrument is maar actief meedoet in het leerproces. Via *embodied creativity* kan vanuit een politiek oogpunt naar creativiteit worden gekeken, waardoor hiërarchieën worden uitgedaagd en dit zou vervolgens kunnen leiden tot dekolonisatie, stelt Griffith.

Improvisatielessen op het Prins Claus Conservatorium

Victor Turner en Edward M. Bruner zijn culturele antropologen die bekendstaan om hun werk over rituelen, liminaliteit en de rol van ervaring in culturele processen. In het boek *The Anthropology of Experience* (1986) onderzoeken zij hoe ervaringen, met name in rituele en performatieve contexten, bijdragen aan culturele betekenisgeving. Zij introduceren het concept van de ‘liminale ruimte’ als een overgangsgebied waarin individuen traditionele structuren loslaten en openstaan voor transformatie en herdefiniëring van identiteit en waarden.

In het artikel *Realising Potentials for Arts-Based Sustainability Science* (2021) verwijzen Heras et al. naar het werk van Turner en Bruner om te benadrukken hoe kunstpraktijken, die gebaseerd zijn op lichamelijke ervaring, liminale ruimtes kunnen creëren. Deze ruimtes bieden deelnemers de mogelijkheid om emoties zoals woede en twijfel, evenals persoonlijke waarden en identiteitsvragen, te verkennen en opnieuw betekenis te geven. Het artikel stelt dat dergelijke kunstpraktijken veilige en vertrouwde omgevingen kunnen bieden die kwetsbaarheid en zelfreflectie mogelijk maken.

Ik heb dit zelf ondervonden in een samenwerking met docent, muzikant en beeldend kunstenaar Jan Ruerd Oosterhaven. Nadat ik met Brecht Kuiper, Maria Oosting en Joy de Vegt een performance (10) had gedaan bij de 2ndfloor expositie op 6 december 2022, nodigde Jan Ruerd ons uit om mee te doen bij de improvisatielessen op het conservatorium. In de onderstaande tekst beschrijft hij prachtig de waarde van deze lessen.

Reflectie op de samenwerking in Improvisatie & Body Performance

In het studiejaar 2022/2023 kwam ik in contact met Jackie en Joy via een samenwerking tussen de opleidingen Docent Muziek en Docent Beeldende Kunst en Vormgeving. Onze gesprekken, voortkomend uit jullie ervaring met de OffCourse bij Petra van Aken over dans en beweging, vormden het begin van een bijzonder traject. Jullie enthousiasme inspireerde mij om dit te verbinden met het vak muzikale improvisatie dat ik geef aan het Prins Claus Conservatorium.

Wat begon als een experiment tijdens de improvisatieles, groeide uit tot een reeks van ongeveer acht intensieve sessies van *Improvisation x Body Performance* tussen oktober 2022 en oktober 2024. Aanvankelijk was er verwarring over terminologie — is het dans? Beweging? Performance? Maar juist in die gezamenlijke zoektocht ontstond ruimte voor het verkennen daarvan. Al snel werd duidelijk dat het niet alleen om dans ging, maar om lichamelijk performen als vorm van expressie en als manier van interactie met de stem van de muziek. Het ging wat mij betreft om het ontwikkelen van een gezamenlijke taal van muziek en beweging.

Gedurende het proces leerden we samen betekenis te geven aan het experiment. De studenten werden steeds moediger in het tonen van hun persoonlijke expressie, mede door de veilige, uitnodigende context die we met elkaar hebben gemaakt, waarvoor complimenten aan jullie! In het traditionele conservatoriumonderwijs wordt kwetsbaarheid zelden actief gefaciliteerd, juist vanwege de prestatiedruk en het klassieke ideaal van perfectie en excellentie. Hier ontstond iets anders: een **brave en safe space** waarin wij allemaal vrij konden samen creëren, experimenteren en onderzoeken.

De samenwerking ontwikkelde zich voor mijn gevoel in verschillende tijdsdimensies. Tijdens de sessies ontstonden er tijdelijke verbindingen tussen beweging en muziek. Vaak begon dat wat grof en werd het, naarmate de lokale tijd vorderde, steeds fijnmaziger en intuïtiever in de afstemming tussen performer en musicus. Het afstemmen of het in verbinding komen met elkaar was erg belangrijk. Die verbindingen varieerden in intensiteit en betekenis. Dat probeer ik te analyseren aan de hand van het begrip entropie: hoe lager de entropie, hoe betekenisvoller de relatie tussen de lichamelijke beweging en de muzikale stem. En hoe hoger de entropie, de meer chaos er waarneembaar was in die relatie. Wanneer performers en musici een vorm van geconcentreerde wederzijdse aandacht hadden voor elkaar, daalde de entropie lokaal en tijdelijk.

Vanuit de positie van de musicus betekent dit misschien wel: waarnemen door het instrument heen, de beweging van de performer niet alleen zien, maar direct en intuïtief omzetten in klank. Dit proces vraagt om energie en bewuste aanwezigheid, maar zodra die diepe afstemming plaatsvond, nam de chaos af en ontstond er een voelbare cohesie in de ruimte. Dat moment van lage entropie en hoge verbondenheid fascineert mij het meest: hoe kunnen twee ogenschijnlijk verschillende expressievormen — beweging en muziek — **zo diep** met elkaar resoneren?

Ook over langere tijd ontwikkelde zich een betekenisvolle relatie en dieper wederzijds begrip. De ontmoeting tussen de performance-taal van jullie en de klankwereld van de conservatoriumstudenten bracht een unieke dialoog op gang. Een dialoog die steeds weer vroeg: waar raken beweging en improvisatie elkaar? En kunnen zij samen een nieuwe, gedeelde taal vormen die verder gaat dan de grenzen van hun eigen discipline?

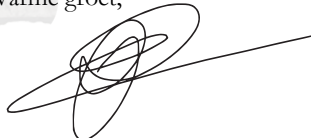
Deze samenwerking was in wezen performatief onderzoek: we onderzochten door te doen, door te performen. De kennis ontstond niet buiten ons om, maar juist in de handeling, in het moment waarop beweging en klank elkaar konden ontmoeten. Het was geen onderzoek dat je opschrijft en daarna uitvoert, maar een vorm waarin het lichaam, het luisteren, het reageren en het afstemmen zelf het onderzoek was. Door samen te creëren en te ervaren ontdekten we steeds opnieuw wat er mogelijk is als disciplines elkaar echt ontmoeten. Performance was niet alleen de vorm, maar ook het denken, het voelen en het leren. Niet het overdragen van informatie, maar het belichamen, bevragen en creëren van betekenis stond centraal.

Voor mij als docent en als mens was dit traject bijzonder waardevol. Ik heb ervaren hoe krachtig het is om samen met studenten een omgeving te creëren waarin experiment, expressie en onderzoek samenvallen. Door te doen, te performen en te reflecteren ontstond niet alleen artistieke handeling, maar ook persoonlijke ontwikkeling. Het proces zelf was het onderzoek: al zoekende, spelende en reagerende ontdekten we nieuwe vormen van betekenis. Deze ervaring heeft mijn kijk op onderwijs blijvend veranderd. Ik zie nu nog sterker hoe belangrijk het is dat er ruimte is voor vertrouwen, nieuwsgierigheid en kwetsbaarheid—omdat dáár de echte leerervaring zich ontvouwt.

Mijn dank gaat uit naar Jackie, Joy, Maria, Maya en Brecht voor hun inzet, openheid en toewijding. Jullie hebben mede mogelijk gemaakt dat studenten zich op een andere manier tot muziek, beweging en zichzelf konden verhouden. Jullie aanwezigheid was telkens opnieuw een uitnodiging tot verbinding en verdieping. En dat blijft resoneren.

Veel dank voor de waardevolle samenwerking!

Warme groet,

Jan Ruerd

In de performance *Space and relations N.01*, uitgevoerd met **Sverre van der Velde**, voeren we in stilte een fysieke interactie uit waarbij een metalen buis ons verbindt. We raken de buis niet met onze handen aan, maar gebruiken oogcontact om op elkaars bewegingen te reageren. Al bewegend door de ruimte ontstaat er een soort dans, die pas eindigt wanneer de buis valt en de grond raakt. Dit geeft een hard geluid. De onderlinge relatie tussen Sverre en mij vormt een essentieel element van het werk, net als onze verhouding tot de metalen buis en de ruimte waarin we ons bevinden.

13) Jackie Galama & Sverre van der Velde, *Space and relations N.01*, 2022, performance, 2nd floor expositie, Groningen. Foto door Huba Hóniéh.

14) Susanne Luurs, *Yugen*, 2024, performance tijdens theaterfestival Het Verbond, Groningen. Foto door Joy de Vegt.

Susanne Luurs is een beeldend kunstenaar en educator in Groningen. Naast dat is ze voor mij ook een voorbeeld en mentor geweest in hoe ze lesgeeft, haar kijk op performance kunst en hoe ze vertrouwen heeft in het proces en het moment. Ik heb een aantal keer voor haar mogen performen, van een endurance performance bij Paradigm Festival, tot een performance bij het wad, tot recent in het werk *Yugen* tijdens het theaterfestival Het Verbond. Susanne schept condities waarin we performen, maar geeft veel vrijheid binnen die kaders. Naast vrijheid heb ik van haar geleerd dat ik als performer erop mag vertrouwen dat ik in het moment weet wat ik moet doen. Het gaat om in een bepaalde mind-set komen en vanuit daar handelen, in plaats van een vooraf ingestudeerd stuk. Deze benadering maakt de performance kwetsbaar: het wordt een onderzoek in tijd, ruimte en verbinding. Juist daardoor voelt het voor mij oprecht.

Natalija Gucheva is een beeldend kunstenaar en curator. In haar praktijk creëert ze speculatieve environments waarin ze alternatieve toekomsten onderzoekt en waar gemeenschappelijke zorg centraal staat. In 2023 deed ik mee aan de performance *Transcendental Sympathy / Tales of the Soil*. In deze performance vormden we een tijdelijke gemeenschap waarin de we door worden uitgenodigd om te voelen en te spelen en om mogelijke toekomsten en onze persoonlijke utopieën te onderzoeken. De sculpturen in de installatie vormen een nieuw soort landschap, maar zijn ook entiteiten op zich.

15) Natalija Gucheva, *Transcendental Sympathy / Tales of the Soil*, 2023, Ruigoord, Amsterdam. Foto door Rasheed Vlijter.

Artistic research

Naast dat ik in literatuur ben gaan duiken om het belang van zorg dragen voor elkaar, non-hiërarchie en belichaamd leren in relatie tot kunst(educatie) te onderzoeken, heb ik andere methoden gebruikt om mijn artistieke onderzoek uit te voeren. In de tijd aan de universiteit heb ik het een en ander geleerd over wat wetenschappelijk onderzoek inhoudt, maar tijdens mijn tijd op de academie is mijn begrip van wat onderzoek kan zijn enorm verbreedt, en ik merkte dat dit veel vrijheid gaf. Maar wat maakt artistiek onderzoek anders dan ‘normaal’ onderzoek?

In het boek *Research for people who think they would rather create* schrijft Dirk Vis wat artistic research betekent:

“Research in the academic world is described as “the range of activities that support original and innovative work in the whole range of academic, professional and technological fields, including the humanities, and traditional, performing, and other creative arts. It is not used in any limited or restricted sense or relating solely to a traditional ‘scientific method’.” (Vis, 2023, p.7).

Artistiek onderzoek kent dan ook veel verschillende methoden en vormen van kennis genereren. Daarnaast is er de afgelopen jaren een

verandering aan het plaatsvinden in het curriculum van kunsteducatie, waarin de westerse wetenschap en subjectiviteit niet langer wordt gezien als het enige aanvaardbare kennismodel. Hierdoor is er meer ruimte voor andere perspectieven (Vis, 2023b).

De Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) benadrukt dat artistiek onderzoek zich onderscheidt van andere vormen van onderzoek door de centrale positie van de artistieke praktijk binnen het onderzoeksproces. In hun visie is het de praktijk van de kunstenaar-onderzoeker zelf die de onderzoeksvraag genereert, worden de onderzoeksmethoden gekenmerkt door het gebruik van artistieke middelen en processen, en dragen de uitkomsten bij aan zowel de individuele artistieke praktijk als aan het bredere academische discours over kunst. Zoals zij stellen:

“The research question derives from artistic practice of the artist-researcher, the research methodes are characterized by the use of artistic practice and materials, and the results of the research project contribute to both artistic practice (on an individual as well as on a more general level) and to artistic academic discourse” (Royal Academy of Art, The Hague, 2022).

Omdat dit onderzoek wordt uitgevoerd vanuit en door de kunstpraktijk zelf, manifesteert de opgedane kennis zich ook in kunstwerken en

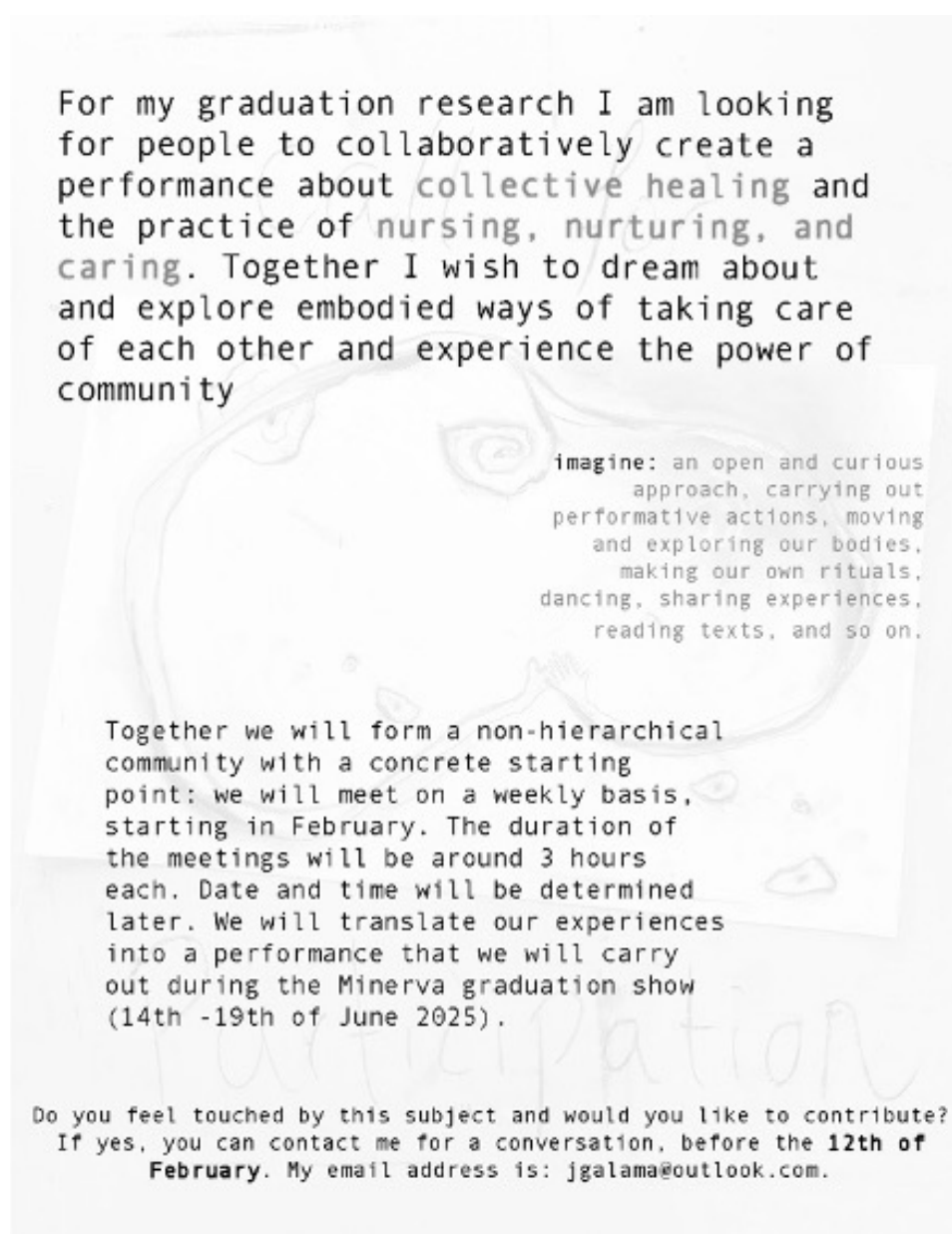
artistieke handelingen; kennis die op geen andere manier verworven had kunnen worden.

Volgens de onderzoeksplatform a.pass weten we eigenlijk niet goed hoe we artistiek onderzoek aan onszelf moeten onderwijzen. De gangbare vormen van leren en lesgeven binnen dit veld zijn gebaseerd op het principe van ‘in het diepe springen’, een aanpak die gepaard gaat met onzekerheid, en vaak rommelig en chaotisch verloopt. De auteurs stellen dat artistiek onderzoek op een andere manier met het onbekende omgaat dan andere vormen van kennisproductie. In plaats van het onbekende onmiddellijk te willen doorgronden of veroveren, stellen zij voor om ons er als het ware omheen te verzamelen. Door het onbekende niet te willen oplossen, maar ermee te verblijven, kunnen we leren ons comfortabeler te voelen bij onzekerheid. Tegelijkertijd opent dit proces de mogelijkheid om dieper inzicht te krijgen in de redenen achter onze eigen denkpatronen (Jacobs & Mestre, 2022a, p. 257).

Het koesteren van het onbekende, zowel in de kennis die het genereert als in de kennis die het ondermijnt, biedt een weg uit de hardnekkige tegenstelling tussen het bekende en het onbekende. Daarmee kunnen we ook afstand nemen van de neoliberale logica van waardeproductie, die sterk op die dichotomie steunt, en van de koloniale neiging tot het veroveren van het onbekende.

16) Jackie Galama, *Call for participation*, 2025.

17) Bean, Lotte en Cynthia voeren scores uit als performance tijdens Groenlichtweek, 2025.

performance collectief - - -

In het proces van het vormen van een groep vond ik een aantal punten belangrijk. Ik wilde dat het initiatief toegankelijk zou zijn voor iedereen die interesse had, ongeacht ervaring met performance. Daarmee wilde ik de kunstwereld een beetje openbreken. Het voelt soms alsof alleen mensen die al in de kunstscene zitten kunnen meedoen, terwijl ik het juist waardevol vind als ook anderen de ervaring van performen kunnen meemaken.

Of dat gelukt is, is een tweede. Ik deelde de oproep via mijn eigen Instagram, waardoor die grotendeels binnen mijn eigen netwerk bleef. Dankzij anderen die de oproep ook deelden, bereikte het misschien een wat bredere kring. Aanvankelijk was ik van plan om de oproep nog verder te verspreiden, maar nadat er zich al negen mensen hadden aangemeld, besloot ik het daarbij te laten – een grotere groep zou het organiseren waarschijnlijk complexer maken.

De uiteindelijke groep bestaat nu uit zes mensen, inclusief mijzelf. Vanuit de verschillende achtergronden wordt er op unieke manieren gekeken naar het collectief, naar zorgdragen en naar performance. Dit bevestigt voor mij hoe waardevol het is om samen te werken: een collectief draagt altijd meer kennis dan je in je eentje kunt bezitten. Samen ontstaan er ideeën die je alleen nooit zou bedenken.

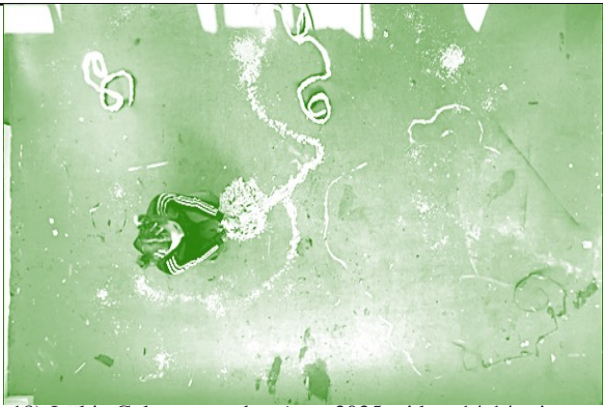
Cynthia Celeste is thetermaker, theaterdocent, performer en fotograaf, gevestigd in Groningen. Ze is onder andere betrokken bij het theatercollectief DWAAS.

Nikita Chistov volgt momenteel de Arts, Media, and Literary Studies Research Master's aan de Rijksuniversiteit in Groningen.

Lotte d'Ailly is beeldend kunstenaar met interesse in zorg, helen en vrouwelijkheid en is onderdeel van het collectief VELD.

Bean is beeldend kunstenaar met een interesse in rituelen, klei, het maken van instrumenten en is sociaal erg betrokken.

Laura Hofman volgt momenteel een pre-master aan de afdeling Arts, Culture & Media aan de Rijksuniversiteit in Groningen.

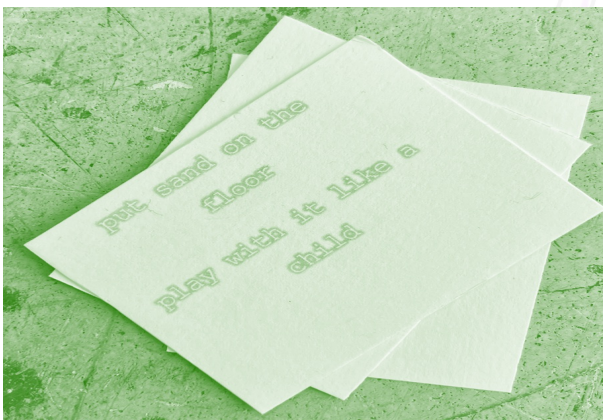

18) Jackie Galama, *sand actions*, 2025, video, 14:14 min, Groningen.

Methode

Binnen artistiek onderzoek zijn er veel verschillende methoden. Dirk Vis noemt in het boek *Research for people who think they would rather create* een brede variëteit aan methoden: toe-eigenen, vraag-en-antwoord, verzamelen, vergelijken, documenteren, activistische interventies, performen, geven, hacken, interviewen, in kaart brengen, rouwen, uitvoeren, verwerken, herscheppen, ritualiseren, onderwijzen, testen, trainen, wandelen en nog veel meer (Vis, 2023a).

Het maken van **sculpturen** en die inzetten in **installaties** is een van mijn methoden. Vaak **film** ik mezelf in dit proces (18), of mijn aanwezigheid in die installaties. Uit die **videowerken** destilleer ik handelingen of acties, die ik soms omzet naar **scores** (19).

19) Jackie Galama, *Play with it like a child*, score, 4 x 5 cm, 2025, Groningen.

Soms **schrijf** ik en speel ik met taal. In een eerdere werk heb ik het over concept van *third spaces* geschreven, oftewel ruimtes buiten het huis, werk of school, waar mensen samen kunnen komen zonder dat er een financiële transactie aan verbonden is. Dit soort plekken bieden de gelegenheid om anderen te ontmoeten. In *The Commodification of the Third Space and the Role Artists Have Taken to Reclaim It* beschrijft Kaya Lambie hoe de toenemende commodificatie van dergelijke ruimtes hen langzaam doet verdwijnen. Dit proces heeft geleid tot een afname van de plekken waar mensen op een informele manier met elkaar in contact kunnen komen, wat bijdraagt aan gevoelens van eenzaamheid en vervreemding (Lambie, 2024).

Tijdens een werkbespreking **las** ik tekst over *third spaces* **voor**, gevolgd door een geleide meditatie, waarin ik het publiek uitnodigde om zich zo een *third space* voor te stellen die voor hen van waarde is en een detail hiervan te tekenen op een papiertje (21). Daarna vroeg ik ze om kort te beschrijven wat die plek voor hun

betekent en waar het is. Het papiertje had op de achterkant de tekst “*An Invitation to...*” (20). Dit papier stopten ze vervolgens in een enveloppe en wisselden ze uit, waardoor iedereen een uitnodiging had om op een *third space* te verblijven. Zo vormde een **sociaal sculptuur**.

21) Jackie Galama, *an invitation*, performance, 2024, Groningen.

Het opzetten van een **collectief** en een **performance** met hen maken voor tijdens de afstudeershow is ook een van mijn methoden. Tijdens de meetings maken we gebruik van oefeningen en scores, die we zelf hebben gemaakt of bijvoorbeeld halen uit de *Marina Abramovic Method* (22), het performance re-inactment spel *Perform!*, mindfulness en contact improvisation. We proberen soms wat uit in de publieke ruimte, waardoor er een **interventie** ontstaat, zoals toen we een uur lang buiten in slow motion gingen lopen (24).

We **reflecteren** individueel en collectief, in gesprek, door het schrijven van teksten of door beelden vast te leggen met foto's en video's.

22) Meeting met het collectief, oefening van Marina Abramovic.

Tijdens mijn groenlichtweek wilde ik mijn installatie en scores delen met de groep (23). De scores kwamen tot stand door een video die ik van mezelf had gemaakt in een landschap van sculpturen en zand, waarin ik handelingen uitvoerde. Vervolgens vroeg ik me af wat we van psammofielen, dieren en planten die goed in zanderige omgevingen kunnen leven, konden leren en of we zelf een psammofiel zouden kun-

23) Meeting tijdens de Groenlichtweek, Lotte, Nikita en Cynthia voeren scores uit.

nen zijn. Als **reflectie** bespraken we de volgende vragen:

Can sand be a part of our performance?

What do you associate with it?

How does sand feel?

Can we show care for the sand?

Can we be creatures that live in a sandy environment?

Can we learn from the animals and plants that thrive in sandy environment?

Can we become psammophiles ourselves?

What would that mean for us?

What do the forms of the sculptures tell you?

What energy do they give?

What should the space feel like?

What energy should the space give?

Do you want to interact with the sculptures?

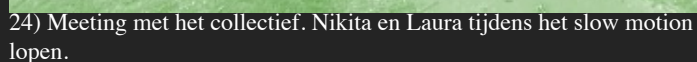
Can they care for us?

Do we need to take care of them?

How do we relate to them?

We stellen elkaar eigenlijk best veel vragen, voeren gesprekken en brengen begrippen als non-hiërarchie en zorg in kaart (25) en bedenken opdrachten voor elkaar wanneer we niet volgens de traditionele weg willen werken.

We began with a five-minute meditation in front of the Praedinius building, then slowly started walking. For an hour, we moved through the city at a very slow pace, finishing at 20:21. A lot happened in that hour: we tuned into the sounds around us, became aware of the movement of our feet, and encountered the reactions of strangers. Some people called out to us, laughed, or filmed us. Others simply passed by without a word. Life carried on, even as we moved slowly and that contrast made the speed of the world feel even more intense.

I found myself reflecting on how much I appreciated the reactions from people who told us to hurry up. In a way, their discomfort emphasized the importance of what we were doing: taking time, slowing down in a society that constantly pushes for more, faster. It felt like a quiet form of protest, a subtle disruption of public space. At the same time, I noticed feelings of anxiety and unease when people shouted at us.

Moving so slowly made me notice so many details I usually miss: traces in the mud, cigarette butts in the grass, purple flowers, the texture of tree bark. As the walk went on, the cold began to settle in, and I caught myself wishing the time would pass more quickly. But then I started thinking about pushing boundaries, about what it means to endure. I challenged myself to slow down even more.

I was also very aware of everyone around me, checking where people were, whether everyone was okay. I felt a bit concerned about someone of the group at one point, as they left my sight.

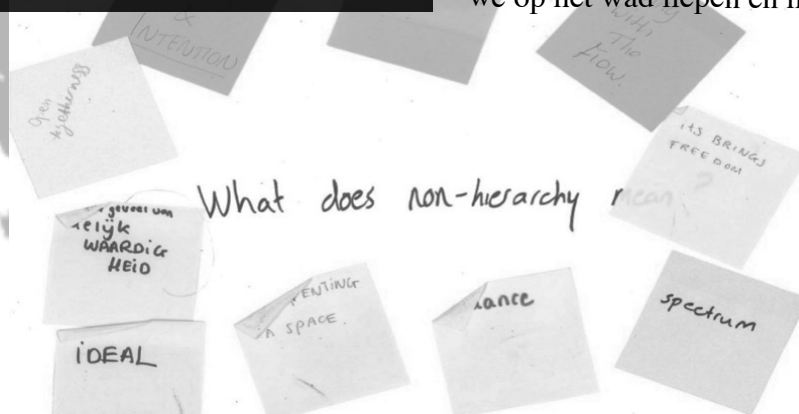
Ik wist wel dat ik een non-hiërarchische community wilde vormen en dat we tijdens de meetings verschillende activiteiten gingen doen, zoals het uitvoeren van performatieve acties, bewegen, rituelen maken, dansen, ervaringen delen en samen teksten lezen. Het idee was er, maar in de uitvoering vond ik het soms nog best even zoeken. Zijn we dan een collectief? Wat betekent dat dan? Wat voor rollen zijn er? Definieer je die rollen of laat je het organisch ontstaan? Wat is dan mijn artistieke visie? Hoe zorg ik ervoor dat ik controle los kan laten? En wanneer neem je dan wel even de leiding? Wat spreek je met elkaar af en hoe communiceer je dat? Hoe zorg je ervoor dat het non-hiërarchisch is en dat het geen blind spot wordt? Op een aantal vragen heb ik antwoorden gevonden, maar eigenlijk zijn die antwoorden ook constant in beweging en aan het veranderen.

Het boek *Plan and Play, Play and Plan* (2018) van Jan-Willem Schrofer kwam op mijn pad en dat verhelderde de boel wel een beetje. In het boek wordt wat je doet met je kunstenaarschap in verschillende categorieën ingedeeld. Ik herkende me in drie verschillende rollen, namelijk *artist on stage*, *facet: the performative domain*, *artist as educator*, *facet: transference* en sinds het opzetten van dit project herken ik me ook in *artist as organiser*, *facet conditions for other artists*. Als *artist on stage* ben je een visuele kunstenaar die zich richt op performance kunst, geluid, tekst en videokunst. Het podium is een ruimte waar je ‘wordt’, in interactie met de toeschouwers onder experimentele condities. Als *artist-educator* gaat het om het overbrengen van betekenis en kennis. The *artist as organiser* organiseert en creëert condities waarin kunstenaars samen kunnen komen (Schrofer, 2018, p.61-84).

Met het bij elkaar brengen van mensen om een performance te maken over zorg en helen bevind ik mezelf in de rol van *organisator*. Na afloop van de zesde meeting met de groep gingen we een theetje drinken bij de Kale Jonker, een kroeg naast het Minerva gebouw. Dit soort momenten sluiten aan bij de waarde van convivialiteit, het samen leven, wat ook als serieuze pedagogiek wordt gezien door The Dutch Art Institute. We hadden een gesprek over hoe we deze groep zouden definiëren en kwamen tot de conclusie dat we een collectief zijn, aangezien we onze eigen fascinaties mogen inbrengen en op samenwerkende manier naar de performance voor de eindshow toewerken. Ook al heb ik het project geïnitieerd, mijn artistieke visie binnen de performance heeft niet de boventoon en is er altijd sprake van overleg.

De verschillende rollen die je aanneemt kunnen veranderen. Soms spreek je dat uit, soms gaat dat organisch. Soms ben je je ervan bewust, soms niet. Ik nam de eerste zeven meetings de taak op me om de meetings te organiseren. Ik wilde hierbij rekening houden met de wensen vanuit de groep, probeerde niet te veel de nadruk te leggen op het eindresultaat, wilde werken aan de cohesie binnen de groep maar ook oefeningen doen die ons zouden ondersteunen bij het verkennen van performance kunst en wat voorbereidend, maar ook helend zou zijn voor iedereen in de groep. Ik merkte dat ik het organiseren van de meetings in de drukte van afstuderen veel vond vragen, en toen stelden Lotte en Bean voor om het organiseren van de meetings even over te nemen.

Eerst had ik het gevoel dat ik dan had gefaald. Daar schuilen overtuigingen achter die gaan over het moeten zijn van een ‘sterke’ leider, die altijd de juiste keuzes maakt en dan ook nog eens dat kwetsbaar zijn ‘zwak’ zou zijn. Overtuigingen waar ik het helemaal niet mee eens ben, maar die ik toch heb geïnternaliseerd. Voor het proces was dit keerpunt een vondst, omdat Lotte en Bean nu ook hun artistieke visie in het organiseren van een meeting kwijt konden. Op deze manier wordt het ook veel meer een collectief orgaan. Zo leer ik om flexibel te zijn, verwachtingen aan te passen, me kwetsbaar op te stellen, om hulp te vragen en worden overtuigingen die in mij leven bevraagd of *ge-unlearned*. Lotte organiseerde een contact-improvisation meeting waarbij we elkaars lichaam leerden kennen, en Bean organiseerde een *fieldtrip* naar Bierum, waar we op het wad liepen en hebben gezwommen.

--reflectie op het proces--

Samen werken aan een performance binnen een collectief brengt een rijkdom aan perspectieven, onderlinge steun, inspirerende ontmoetingen en een bron van creativiteit met zich mee. Tegelijkertijd gaat het gepaard met uitdagingen: je moet leren omgaan met verschillende werkstijlen, voorkeuren en persoonlijkheden. De ander houdt je een spiegel voor, waardoor soms gevoelens zoals ongemak en spanning omhoogkomen.

Persoonlijk ervoer ik uitdagingen met het non-hiërarchisch organiseren, het loslaten van perfectionisme en controle, en het onderzoeken van mijn rol als zowel kunstenaar, educator, mens, vriendin en facilitator. Het uitgangspunt is immers niet dat ik een performance bedenken en dat de anderen die uitvoeren. Het gaat over het **samen** ontwikkelen van een performance, als iets wat van ons allemaal is. De performance die we gaan laten zien tijdens de graduation show zal dus een oogst zijn van de sessies en ervaringen die we met elkaar hebben gehad. Dit proces is echt een onderzoek waarvan de uitkomst van te voren niet duidelijk is. Hoewel ik me ervan bewust ben dat dit eigenlijk met alles in het leven zo is, vind ik het soms best spannend om mezelf over te geven het proces. Maar uiteindelijk kan ik altijd weer, door de lieve mensen om me heen, het vertrouwen vinden dat het goed komt.

Voor mij is deze manier van samenwerken ook een **politiek statement**. Het is een bewuste daad van verzet tegen het kapitalistische idee van de individuele kunstenaar als eenzaam genie. Ik wil breken met het idee dat je jezelf moet afzonderen om inspiratie op te doen, om vervolgens met een 'af' werk naar buiten te komen. Dat beeld voedt competitie, terwijl ik geloof dat samen werken ons veel verder zal brengen dan tegen elkaar. In een tijd waarin contact vaak wordt verbroken zodra het ingewikkeld wordt, zie ik collectief werken als noodzakelijk. Het is soms complex, maar het is die moeite absoluut waard en essentieel als we echte verandering willen bewerkstelligen.

Gelukkig heb ik me omringd met onwijs fijne mensen met wie ik mijn onzekerheden en struggles kan delen, maar die me ook uitnodigen om in een veilige omgeving die onzekerheden los te laten en verder te groeien. We hebben begrip voor elkaars mens-zijn, we communiceren onze

behoeften en verlangens, wisselen ideeën uit en respecteren elkaar. Ik voel me in ieder geval onwijs gedragen in de samenwerking en zie dat ik zoveel heb geleerd over mezelf en over de ander in de afgelopen maanden, en daar ben ik buitengewoon dankbaar voor.

In de meetings hebben we veel verschillende dingen gedaan:

van in slow motion lopen tot dansen

van gesprekken over non-hierarchie en zorg dragen tot spelen met zand

van contact improvisation tot het uitvoeren van scores

van field trips naar het wad tot potlucks

van automatic writing tot samen mediteren

van elkaar vasthouden en strelen tot het ontdekken van geluiden

Op het moment van schrijven zitten we in een reflecterende en experimentele fase, waarin we stukje bij beetje de performance concreter proberen te maken. In een van de laatste meetings wilde ik graag het zorgen voor elkaar verkennen door elkaar een lange tijd aan te kijken en daarna vast te houden, terwijl de rest eromheen zat en automatic writing exercises deed. Dit idee kwam voort uit vragen die ik heb over de ambiguïteit van relaties en het verlangen om deze grijze gebieden, tussen liefde en vriendschap bijvoorbeeld, te verkennen. Terwijl we deze oefening deden kwamen we op het idee om de mensen eromheen geluid te laten maken, in plaats van schrijven. Zo ontstond een ervaring waarin we met elkaar in contact stonden en op de geluiden en bewegingen van elkaar reageerden.

Verder hebben we gesprekken over wat we het publiek willen laten meemaken, of we bijvoorbeeld ook zorg voor hen kunnen dragen, of hen kunnen inspireren om contact te maken met hun innerlijke kind. **Speelsheid** is namelijk een element die in elke meeting bij ons aanwezig is. We zetten elementen van een performance in om structuur aan te brengen, dus aan de hand van elementen als duur, publiek, enscenering, en verschillende fasen van de performance bouwen we het concept steeds verder uit. We zijn het er momenteel over eens dat we een zekere openheid willen en dat niet alles uitgeschreven hoeft te zijn. Zo ontstaat er ruimte voor improvisatie en maken in het moment, wat een bepaalde vrijheid, oprechtheid en luchtigheid geeft.

Afweging documentatie

Analyse en reflectie

27) Onderweg naar Bierum.

Het proces en de momenten dat we samenkomen als groep is erg belangrijk. Ik realiseer me dat het waardevol is om materiaal te kunnen delen met de buitenwereld. Ik heb geprobeerd delen van dit proces vast te leggen in notities, korte verhaaltjes, foto's en video's. Er verandert wel iets zodra er een camera aanwezig is, of wanneer we constant reflecteren op wat er gebeurt. Soms dan maak ik een overweging om het niet vast te leggen, om veiligheid binnen de groep te waarborgen en om samen in het moment te zijn. *Reflection in action*, het reflecteren of documenteren in het moment, kan soms de magie van het moment verstoren.

Daarnaast is het me opgevallen dat er in dit collectief leden zijn die vanuit zichzelf sommige momenten al vast willen leggen en dat dat organisch gebeurt. Nikita maakt prachtige foto's van onze bijeenkomsten, Cynthia heeft bijvoorbeeld een prachtige video gemaakt tijdens onze field trip en Bean maakt soms time lapses tijdens de meetings.

Door afstand te nemen, door te reflecteren, door vragen te stellen en door gesprekken met elkaar en met anderen leren we om informatie te verwerken, om nieuwe verbindingen te maken en om patronen te herkennen. Samen met het collectief, met mijn geweldige docenten, mijn klasgenoten, vrienden en familie analyseer ik verschillende vormen van inhoud, zoals tekst, beeld, herinneringen, bewegingen, composities, energie, geluiden, materialen of andere creaties. Vanuit mijn positie als maker, kunstenaar, educator en mens, ben ik gaan experimenteren en creëren, gedreven door overtuigingen en fascinaties.

Volgende pagina:

28) Still uit een video van Cynthia Celeste over de fieldtrip naar Bierum, mei 2025.

29) Foto gemaakt door Nikita tijdens de fieldtrip naar Bierum.

Afstudeershow

Tijdens de afstudeershow gaan we een aantal keer de performance laten zien. Ik kijk onwijs uit naar deze week. Daarnaast ga ik een ander werk laten zien, namelijk een video waarin een hutje of een fort wordt gebouwd. Ik heb met een aantal verschillende mensen hutten gebouwd, zoals met mijn moeder en broer, als met vrienden. Het kinderlijke en het spelende element spreekt me aan, net als het samenwerkingselement. Daarnaast is het voor mij een metafoor voor het creëren van een ruimte waar we samen even mogen zijn.

Kunstenars Francis Alÿs filmt al twintig jaar over de hele wereld spelende kinderen, zo komt hij in contact met nieuwe omgevingen. Hij ziet in die spellen een universele kracht, de kinderen gebruiken spel van volwassenen te begrijpen, te verwerken en soms zelfs te bekritisseren (In The Studio: Francis Alÿs Art21, 2022).

30) Francis Alÿs, *Children's Game #47: Chalk*, 2024; video, 15:27 min, London.

Het onderzoek was inspirerend, open, rommelig, helend, experimenteel en onwijs waardevol. Het samenwerken in een collectief aan een performance is de beste keuze die ik kon maken. Naast dat we collectiviteit hebben ontdekt en we vier maanden elkaar elke week hebben gezien en ontmoet in verschillende manieren, van field trips tot performatieve acties en interventies, heb ik persoonlijk als kunsteducator en mens ook veel geleerd. Door mijn onderzoeksvraag actief te belichamen in de praktijk heb ik geleerd om controle los te laten en te vertrouwen, om uitwisseling centraal te stellen in plaats van overdracht, en kon ik de prestatiegerichte blik loslaten en me overgeven aan het proces. Dit is niet altijd zonder slag of stoot gegaan, en ik denk dat ik me vast wel weer eens in oude overtuigingen bevind, maar dat geeft niet. Leren is geen lineair proces, en met hulp van elkaar komen we een heel eind.

Conclusie

Het verrichten van dit artistieke en educatieve onderzoek over het belang van zorg dragen, non-hiërarchisch organiseren en belichaamd leren heeft me veel geleerd. Door zorg en collectiviteit centraal te stellen ontstaat een leeromgeving waarin er ruimte is voor kwetsbaarheid, wederkerigheid, verbondenheid, wat vervolgens verrijking en verdieping geeft aan het creatieve proces. Ik heb ondervonden dat het loslaten van hiërarchische structuren struggles met zich meebrengt en allerlei vragen oproept. Toch is het zo waardevol om die structuren te blijven bevragen, aangezien het bijdraagt aan gelijkwaardige relaties en een participatieve leercontext, en werkt het als protest tegen het neoliberale, individualistische gedachtegoed. Aan de hand van het medium performance kunst en het inzetten van ons lichaam tijdens de meetings met het collectief, hebben we lichamelijk kennis opgedaan. Het belichaamde leren benadrukt het belangen van lichamelijke ervaring en intuïtieve kennis, en daagt traditionele, cognitief gerichte onderwijsmodellen uit. Samen vormen deze drie principes een alternatief voor conventionele onderwijsvormen, waarbij kunsteducatie niet alleen draait om het ontwikkelen van artistieke vaardigheden, maar ook om het vormen van empathische, kritische en betrokken mensen.

Als kunsteducator wil ik blijven werken aan een pedagogiek die aandachtig, zorgzaam, non-hiërarchisch, belichaamd, open en niet perfect is. Ik zie een praktijk voor me waarin leren niet losstaat van het leven, en kunst een plek wordt waar verbinding en transformatie kunnen ontstaan.

aftercare noun

af·ter·care ('af-tər-ker ◀▶)

: the care, treatment, help, or supervision given to persons discharged from an institution (such as a hospital)

- Betonbos - *Over ons dorp*. (z.d.). <https://betonbos.org/>
- Buter, I. (2024). Collectief Vraagteken [Bachelorscriptie]. In *Kookboek in teken van Collectiviteit* (pp. 46–49). Academie Minerva.
- Camuti, F. (Red.). (2020). Kapital. In *No School Manifesto* (p. 111-113).
- Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., & Segal, L. (2020). *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence*. <https://ci.nii.ac.jp/ncid/BC04931300>.
- Collin, P. K. (2023). *The role of embodied learning in teaching sustainability* [Literatuuronderzoek, Amsterdam Hogeschool voor de Kunsten]. https://www.ahk.nl/media/ahk/docs/master_Kunsteducatie/Onderzoeken/LO_PhilippaCollin.pdf.
- Denzin, N. K. (2018). Critical indigenous pedagogy. In *Performance Autoethnography* (pp. 3–5).
- Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. The Macmillan Company.
- does it have a name*. Bergerendevries. <https://www.bergerendevries.com/dingen-050>.
- Dutch Art Institute. (z.d.). *Manifesto*. Dutch Art Institute (DAI). <https://dutchartinstitute.eu/program/about>.
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. Routledge.
- Hedva, J. (2020). *Sick Woman Theory*. Tropical Cream.
- Heras, M., Galafassi, D., et al. (2021). Realising potentials for arts-based sustainability science. *Sustainability Science*, 16(6), 1875–1889. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01002-0>.
- Hooks, B. (2014). Engaged pedagogy. In *Teaching to transgress* (pp. 13–23). Routledge.
- In the Studio: Francis Alÿs — Art21*. (2022). Art21. <https://art21.org/read/in-the-studio-francis-alyis/>.
- Jacobs, L., & Mestre, L. (2022a). Knowledge production and Epistemology in Artistic Research, the Responsibility of the Institution and its Blindspots and the “Ideal” Artistic Learning Environment. In P. Hoegen (Red.), *In these circumstances: On collaboration, performativity, self-organisation and transdisciplinary in research-based practics* (p. 254-268). Onomatopée Projects.
- Jacobs, L., & Mestre, L. (2022b). The responsibility of the institution and its blindspots. In P. Hoegen (Red.), *In these circumstances: On collaboration, performativity, self-organisation and transdisciplinary in research-based practics* (pp. 261–266). Onomatopée Projects.
- Kaya Lambie. (2024). The Commodification of the third Space and the role artist have taken to reclaim it. In *Fine Art Dissertations 2024: Duncan of Jordanstone School of Art and Design*. University of Dundee. <https://doi.org/10.20933/100001303>.
- Korsten, F. (2022). the not-yet. In J. Wesseling & F. Cramer (Reds.), *Making matters: a Vocabulary for Collective Arts* (pp. 197–205).
- Making public*. (2020). BAK - Basis Voor Actuele Kunst. <https://bakonline.org/en/making+public/program/trainings+for+the+not+yet/>.
- Ouwens, I., Camuti, F., & Stevens, B. (Reds.). (2020). *No school manifesto: A Movement of Creative Education*. Valiz.
- Royal Academy of Art, The Hague. (2022, 3 oktober). *Artistic research*. KABK. <https://www.kabk.nl/en/lectorates/art-theory-and-practice/keywords/artistic-research/>.
- School of Unlearning 2022*. (2022). Amsterdamse Hogeschool Voor de Kunsten (AHK). <https://www.ahk.nl/onderzoek/artist-in-residence-air/2021-2022/school-of-unlearning-2022/>.
- Schrofer, J. (2004). Eleven different artists’ positions. In *Plan and play, play and plan: defining your art practice* (pp. 61–84). Valiz.
- Spade, D. (2020). *Mutual aid: Building Solidarity During This Crisis (and the Next)*. Verso Books.
- Turner, V., & Bruner, E. (1986). *The Antropology of Experience*. University of Illinois Press.
- Unlearning exercises: Art Organizations as Sites for Unlearning. (2018). In B. Choi & A. Krauss (Reds.), *Casco Art Institute*. Valiz with Casco Art Institute: Working for the Commons.
- Useful Notes on Anarchism*. (z.d.). The Anarchist Library. <https://theanarchistlibrary.org/library/tvtropes-useful-notes-on-anarchism>.
- Van Den Hout, L. (2023, februari 6). *Van een University of the Arts naar een Pluriversity of the Arts – in geprek met Jeanne van Heeswijk*. Mister Motley. <https://www.mistermotley.nl/van-een-university-of-the-arts-naar-een-pluriversity-of-the-arts-in-geprek-met-jeanne-van-heeswijk/>.
- Vis, D. (2023). *Research for People who (think They) Would Rather Create*. Onomatopée.
- Wood, C. (2022a). *Performance in contemporary art*. Tate Publishing.

Afbeeldingverantwoording

Betonbos: de vrijplaats als spiegel voor de stad. (2020, 30 september). GRAS. <https://platformgras.nl/magazine/betonbos-de-vrijplaats-als-spiegel-voor-de-stad>. Afbeelding bewerkt.

Boekhandel Rosa. (z.d.). <http://www.bookshoprosa.org/>. Afbeelding bewerkt.

Childrens Games – Francis Alÿs. (z.d.). Francis Alÿs. <http://francisalys.com/category/childrens-games/>.

Exhibitions — Natalija Gucheva. (2023). <https://natalijagucheva.com/Exhibitions>. Afbeelding bewerkt.

Sick Woman Theory | Topical cream. (z.d.). <https://topicalcream.org/features/sick-woman-theory/>. Afbeelding bewerkt.

Susanne Luurs - Yugen - Performance - Het Verbond. (2024). <https://susanneluurs.art/yugen-performance-het-verbond>. Afbeelding bewerkt.

Verso. (2020, 22 september). *The Care manifesto.* <https://www.versobooks.com/products/2625-the-care-manifesto>. Afbeelding bewerkt.

Wijde Heisteeg 7 [Squat!net]. (z.d.). <https://nl.squat.net/tag/wijde-heisteeg-7/>. Afbeelding bewerkt.

31) Pigeonfest 2025 poster door Goro Modic

Pigeonfest

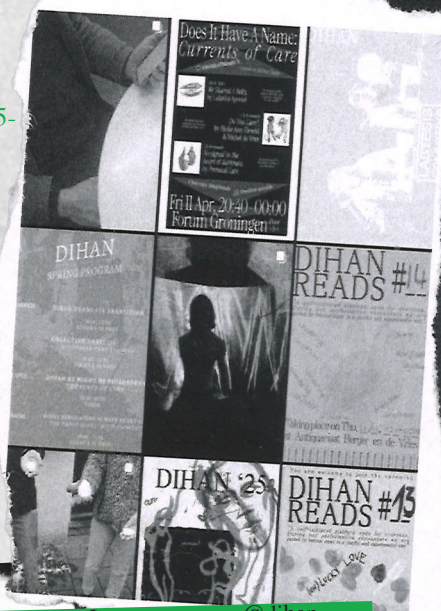
Pigeonfest is een door vrijwilligers gerunde, non-profit festival/free party in Groningen. Het is ontstaan uit een noodzaak voor gratis feesten en een afname van third spaces in de stad. Dit jaar vindt het festival plaats op 27, 28 en 29 juni. Op hun Instagram pagina @pigeonfest kun je het manifest lezen en de updates meekrijgen.

32) Boekhandel Rosa, Groningen.

2DANCE

Bij 2DANCE worden workshops gegeven voor niet-professionele dansers door hedendaags danser Gaja Rupnik Karuos. In deze lessen staat body-positivity, contact en improvisatie centraal. Gaja werkt vanuit het innerlijke kind en de behoefte om te testen, te proberen en te ontdekken. In het proces hoopt ze dat haar cursisten een nieuw soort geduld en vriendelijkheid voor zichzelf vinden. Iedereen is welkom in de cursus. De workshops vinden wekelijks plaats in Theater De Machinefabriek, Bloemstraat 38, Groningen.

33) Dihan Instagram page @dihan.happenings

DiHaN

DiHaN, Does it Have a Name, is een experimenteel open en evoluerend performanceplatform gevestigd in de boekhandel van Berger & De Vries in Groningen. Terwijl dringende mondiale kwesties steeds vaker doordringen in het comfort van ons dagelijks leven, wil DiHaN een ruimte bieden waarin deze thema's besproken, verdiept en ervaren kunnen worden. Door middel van zowel individuele als collectieve reflectie hopen ze dat hun platform een middel kan zijn om gemeenschap met elkaar te vinden en samen betekenis te geven aan de structuren die ons leven beïnvloeden. (*Does It Have A Name* | BergerendeVries, z.d.)

<https://www.indymedia.nl> Indymedia NL is een Nederlands initiatief van een breed platform van onafhankelijke media-activisten en is geïnspireerd op het reeds bestaande Internationale Indymedia-netwerk van IMC's (Independent Media Centers)

<https://radar.squat.net/en> Radarsquat is een agenda zonder commerciële belangen.

<https://theanarchistlibrary.org/special/index> The Anarchist Library is een archief dat zich richt op anarchisme en anarchistische teksten.

<https://www.vrijebond.org> De Vrije Bond is een verzameling van mensen die streven naar een andere samenleving. Een samenleving zonder hiërarchieën, zonder onderdrukking en uitbuiting van mensen en dieren en zonder uitputting van het milieu. Een anarchistische samenleving, waarin op basis van gelijkheid met elkaar wordt omgegaan

<https://gfn.siangroningen.org> The Groningen Feminist Network (GFN) is an activist community-led network of like-minded people inclusive of all gender identities, sexualities, skin colors, cultural backgrounds, religions, ethnicities, education, class, abilities and body sizes.

<https://www.instagram.com/groningenforpalestine/> "Anti-colonial, anti-racist & anti-zionist community, we stand in solidarity with Palestine" – Instagram bio @groningenforpalestine

